

DATE NOI PRIVIND BISERICA SF. DUMITRU DIN RM.VÂLCEA

Claudiu Aurel Tulugea¹

claudiutulugea@yahoo.com

Emilian Frâncu²

emilian.francu@senat.ro

Keywords: *Sf. Dumitru Church, city of Rm Valcea, new informations, archaeological researches.*

Abstract: *The church dedicated to "St. Great Martyr Dimitrie " is considered to be the oldest historical monument of Râmnicu Vâlcea and even though the present monument is orthodox, its construction is attributed to the catholic community in medieval Râmnic. The archaeological researches in 2012, began in July and they were made as a result of some extension works, more precisely, when a covered porch was built at the church entrance.*

Biserica cu hramul „Sfântul Mare Mucenic Dimitrie” (cod LMI VL-II-m-B-09605³), situată în vatra istorică a Râmnicului, pe str. C. Brâncoveanu, nr.1, se presupune că este cel mai vechi monument de arhitectură din Râmnicu Vâlcea și, chiar dacă în momentul actual este de rit ortodox, construcția sa este pusă pe seama comunității catolice din Râmnicul medieval.

Momentul exact al ridicării sale nu se cunoaște și din această cauză există și astăzi contradicții între istorici. Dacă Meletie Răuțu leagă acest moment de legenda și tradiția locală cum că „ar fi servit în adâncă vechime de capelă unei comunități franciscane, probabil în timpul invaziilor bulgarilor catolici”⁴, istorici ca N. Iorga pun vechimea ei pe seama arhitecturii diferite de a celorlalte biserici ortodoxe: „cu pridvorul său împărțit în trei, cu puternicul turn sprijinit pe acest pridvor unic, vorbește prin arhitectura sa de o vechime ce nu se poate desluși prin mărturii scrise”⁵. Printre studiile apărute în ultimele decenii numărăm și monografia lui Corneliu Tamaș și I. Călin⁶ dar care nu ajută la elucidarea începuturilor acestei biserici, capitolul respectiv fiind doar o enumerare a inscripțiilor deja publicate. În schimb, un articol aprofundat, bazat pe un studiu arhitectural dar și pe documente, îl scrie Pavel Chihaia⁷. Autorul e de părere că ”monumentul original a constat dintr-o biserică-sală, tăvănită cu grinzi aparente, care avea la est o absidă pentagonală, și un turn, foarte probabil cu două niveluri, alipit fațadei de vest”⁸.

¹ **Claudiu Aurel Tulugea**, arheolog, doctor în istorie, directorul Muzeului Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea.

² **Emilian Frâncu**, doctorand în istorie, Universitatea Valahia din Târgoviște.

³ Rizea, Ene 2007, p. 12.

⁴ Răuțu 1908, p. 77.

⁵ Iorga 1925, p. 281.

⁶ Tamaș, Călin 1999.

⁷ Chihaia 1967.

⁸ *Ibidem*, p. 179.

Deși interesant sub aspect arhitectural, studiul său complică și mai mult lucrurile, după opinia lui Nicolae Bănică-Ologu⁹, care respinge originea catolică a Bisericii Sf. Dumitru, bazându-se doar pe argumente logice și documentele studiate care nu o menționează dar admitând că nu este epuizat tot lotul documentar. Sigur rămâne, din punctul nostru de vedere, studiul arhitectonic și documentar întocmit de P. Chihaia, care elucidează în momentul de față istoria controversată a monumentului, în lipsa altor documente. Autorul afirmă că biserica „în forma sa originală, a preexistat anului 1530”, dar „nu avem suficiente elemente pentru a-i stabili un termen post quem”¹⁰.

Ce spun pisanile? Toate pisanile la care face referire literatura de specialitate s-au pierdut, pentru că au fost zugrăvite și, implicit, mai expuse deteriorării. Se cunoaște un număr de patru pisanii, pe care le vom enumera în ordine în care au fost zugrăvite, deși doar primele trei prezintă interes.

Prima pisanie, alcătuită în jurul anului 1822, publicată în 1933 de E. Vărtosu¹¹, oferea următoarele informații: ”Sf(ân)ta biserică unde să prăznuește hramu Sf(ân)tului Dimitrie s-au făcut cu osteneala cuviosului Pahomiie monah i cu fiu său Cos(tan)din Boj(o)reanu, dă au făcut tâ(m)pla și au boltit-o și le-au zugrăvit până la un loc; iară la leat 7290, cu ajutoru lui Dum(ne)zău s-au milostivit, cu aj(utorul) dum(neal)ui Ioan Cornescu cu soția lui, Antimiia și au zidit b(iserica) jumătate și tâ(m)pla tinzii și patru bolte, cele dinprejur clopo(t)niții și au zugrăvit-o peste tot, în zilele marii sale Mihai Șuțu voivod, aflându-să episcop Râmnicului chirio chir Filaret. La leat 1804, văzându-să zugrăvirea b(isericii) fo(a)rte stricată dă oștirile otomanicești, bine au voit sf(in)ția sa, chir Dionisiie eclesiarhul dă au înnoit cele stricate și s-au zugrăvit, după cum să vede”¹². Respectiva pisanie conține câteva inadvertențe cronologice¹³ asupra cărora nu vom insista aici deoarece se referă la a doua fază de construcție și nu aduc informații noi privind data de început. Coroborând informațiile de mai sus cu documentele referitoare la Pahomie Monahul, nimeni altul decât vornicul Preda Bujoreanul, cercetătorii care s-au ocupat de această problemă plasează *refacerea bisericii Sf. Dumitru* în intervalul 1745-1751, cu precizarea că aportul celor doi boieri a constat în așezarea unei tâmpole, boltirea bisericii și zugrăvirea ei parțială (deci biserica exista).

A doua pisanie, din 1838, publicată de N. Iorga¹⁴, în 1908, face referire la construirea unui pridvor, în anul 1838, când a fost zugrăvit și textul următor, deasupra pridvorului: „*Acestu advonu s-au făcutu dinu temelie cu chieluiala dum[isale] Logofătulu Ioan zugravu și soția sa Elena, spre pomenire dumnialor și a fiilor dum[nialor], anume: Alecsandru, Haralambie, Costandin,*

⁹ Bănică-Ologu 2000.

¹⁰ Chihaia 1967, p. 185.

¹¹ Vărtosu 1933, p. 187.

¹² Apud Bălan 2005, p. 828.

¹³ Chihaia 1967, p. 180.

¹⁴ Iorga 1908, p. 316.

Grigorie, Efrosina, Ioan, Nicolae, Efrosina și cu totu neamul lor, la anul 1838, Sept[embrie].”

A treia pisanie, scrisă pe zid la 1914, publicată în 1932 de C. Danielescu, se referă la a doua fază de construcție: „Acest sfânt lăcaș în care să prăznuește hramul...sf. Dimitrie..., zidit de la temelie în vremuri vechi, s-a meremetisit în anul de la zidirii lumii 7292 [1783/1784] de către Ioan, Constantin, Antimia...”¹⁵. La această dată soții Cornescu *au zidit biserica jumătate*, adică partea ei vestică, cu cele patru bolți ale pronaosului, încăperile din nordul și sudul turnului și pridvorul (tinda – n.n.) dispărut înainte de 1838, când se va zidi din temelie cel la care se referă a doua pisanie menționată¹⁶.

A patra pisanie se pictează în 1964 și este incompletă din cauză faptului că se referă doar la modificările aduse de soții Cornescu: „Acest Sfânt Locaș ce se prăznuiește Sfântul M. M. Dimitrie Izvorătorul de Mir, s-a zidit din temelie din vremuri vechi, s-a Meremetisit în anul de la zidirea lumii 7292 de către Ion Constantin Artenie și Maria pe vremea vlădicăi Filaret al Râmnicului, mai în urmă a mai fost reparată în mai multe rânduri, în timpul Prea Sfinției Sale Episcopului Sofronie și Vartolomeu al Râmnicului Noului Severin, iar acum făcându-i-se reparațiile interioare și cele exterioare, după spălarea și renovarea picturii a fost sfințită de Prea Sfințitul Episcop Iosif al Râmnicului și Argeșului, în ziua de 14 iunie, anul de la Hristos 1964”, preoți slujitori fiind Ioan Oprișescu și Aurel Popescu¹⁷.

Pe lângă cele patru pisanii, ar mai trebui menționată o cărămidă de la 7279 (1771), cu inscripția „Anastasei Monahia”¹⁸, dar și cel mai vechi document păstrat ce se referă la acest lăcaș, datat 4 mai 1773, prin care episcopul Râmnicului, Grigore Socoteanu, dădea o siliște „...spre Sfântul Dimitrie în jos...”¹⁹.

Din studiul pisaniiilor și al documentelor, precum și din studiul arhitectonic, se conturează următoarele faze de construcție:

Faza I – este plasată de P. Chihaia anterior anului 1530, pe considerente de arhitectură și în lipsa unei pisanii sau a unui document care să facă referire stric la această biserică.

Faza a II-a – este intervenția făcută de Preda Bujoreanu și fiul său, undeva în intervalul 1745-1751. Aportul celor doi boieri a constat doar în boltirea bisericii, construirea unei tâmplă și zugrăvirea parțială, așadar partea de est. Ceea ce înseamnă că biserica exista deja dar ruinată.

Faza a III-a – trei decenii mai târziu, în 1783-1784, când soții Cornescu construiesc partea de vest: tâmpla tinzii, pereții turnului clopotniță și ai încăperilor de la N și S acestuia. Se pune întrebarea dacă tot acum s-a construit și pridvorul dispărut înainte de anul 1838 sau este vorba doar de turnul

¹⁵ Danielescu 1932, apud Chihaia 1967, p. 180.

¹⁶ Iorga 1908, p. 316.

¹⁷ Tamaș, Călin 1999, p. 13-14.

¹⁸ Răuțu 1908, p. 77.

¹⁹ Iorga 1907, p. XXX.

clopotniță? Textul pisaniei face referire atât la o clopotniță cât și la o tindă, ceea ce ne-ar duce cu gândul și la un pridvor. Cert este că acum s-a făcut zugrăvirea bisericii în totalitate.

Faza a IV-a – este documentată ca având loc în septembrie 1838, conform pisaniei publicate de N. Iorga, când logofătul Ioan Zugravu, cu soția, suportă cheltuielile necesare construirii din temelie a unui „advonă”²⁰. Confuzia este dată de expresia „Acestă advonă” știut fiind că termenul se referă la locul supraetajat de unde preotul ține predica, situat în interior. Se punea întrebarea dacă, într-adevăr, a fost construit un pridvor la 1838. Probabil este o confuzie de termeni în limbajul vremii pentru că tot Iorga menționează că pisania se afla „De-asupra pridvorului, în foarte frumoase slove zugrăvite”²¹.

De la Paul Angelescu aflăm că la 10 noiembrie 1838 biserica este *preânoită* de Ioan Popovici, iar în 1839 erau preoți Constantin sin diaconu Zaharia, Cârstea sin Gheorghe, nevolnic, ce aveau în inventarul bisericii sfinte vase de cositor, cinci rânduri de odăjdii, șapte candelă de argint, două cruci de argint, două cădelnițe de aramă, o cârciumă care se dă cu chirie²². De-a lungul timpului, biserica a mai avut parte de reparații și de zugrăvire, impuse de distrugerile pe care le-a suferit din cauza evenimentelor militare ale sec. XVIII însă nu de așa amploare încât să apară modificări de plan. De exemplu, restaurările din anii 1914 și 1937 nu au mai adus schimbări în planul arhitectonic, ci au dus numai la consolidarea lăcașului²³ iar, în 1994, ultima intervenție semnificativă consta în împrejmuirea ei cu o centură de beton²⁴.

Însă, din 2012, odată cu adăugarea unui pridvor acoperit, planul arhitectonic, silueta construcției, intrarea în biserică vor suferi schimbări majore.

Până la începerea lucrărilor, accesul spre intrarea în biserică se făcea printr-un trotuar dalat, cu bordură, ce începea de la intrare și continua spre punctul de acces în curtea bisericii. La intrarea în biserică, trotuarul se înalță printr-o treaptă de acces, mărginită pe laturile de N și de S de cele 2 ziduri de sprijin ale micului acoperiș de deasupra intrării. De asemenea, de fiecare parte a trotuarului de acces, fiecare porțiune perpendiculară pe latura de V a bisericii, până la colțurile bisericii, era acoperită cu dale de beton, având dimensiunile de 20x10x6 cm. Așadar, porțiunea pe care se va construi pridvorul acoperit va afecta o suprafață de 7,50x4,50 m, urmând să se înlăture prin decopertare treapta de acces în biserică, zidurile de susținere a acoperișului de la intrare, dalele din beton precum și porțiunea necesară din trotuarul de acces.

Raportul privind cercetarea arheologică din luna iunie 2012 va constitui obiectul unui studiu ce va fi încheiat după ce se vor construi și anexele, conform

²⁰ Iorga 1908, p. 316.

²¹ *Ibidem*.

²² Angelescu, p. 102.

²³ Sandu *et alii* 1967, p. 967.

²⁴ Tamaș, Călin 1999, p. 67.

proiectului de arhitectură²⁵. Principalele obiective care s-au avut în vedere odată cu începerea cercetării arheologice au fost: stabilirea caracteristicilor tehnice (analizarea fundației, structura zidăriei, etape de construcție), evoluția nivelului de călcare și găsirea vechii intrări în biserică (am arătat mai sus presupunerea pe care o face P. Chihaia în legătura cu existența unei biserici originare la care s-au făcut intervențiile menționate de pisanii).

În urma cercetării, se poate spune cu certitudine că biserica, pe latura de vest, a fost pusă pe un vechi cimitir. S-au descoperit morminte ce continuă sub zidul de fundație al bisericii. Multe morminte au fost afectate și de săparea șanțului destinat unei conducte de canalizare dezafectată (lat de cca. 0,90- 1,00 m), ce coboară de la Primăria municipiului și continuă dincolo de noile fundații. În porțiunea afectată de noul proiect au fost descoperite 44 morminte (atât principale cât și secundare).

Nivelul de călcare inițial a fost ridicat de-a lungul timpului cu cca. 20 cm. Fundația bisericii (-0,90 m) este din bolovani fasonați și pietre mari de râu prinse cu mortar.

Deoarece cercetarea a urmărit doar suprafața afectată de proiect, nu se poate preciza în acest moment cât se continuă cimitirul.

Din punct de vedere arhitectural, săpăturile au scos la iveală și prezența, pe latura de V a bisericii, a 2 contraforți din bolovani de râu, lespezi de piatră, cărămizi sfărâmate și mortar, sub care se găsesc morminte. Contraforții sunt amplasați de o parte și de alta a intrării și au 0,85 m în adâncime.

În fața bisericii (a pronaosului), după înlăturarea intrării acoperite, a fost descoperită o fundație din piatră fasonată (vechiul pridvor). Fundația are o grosime de 0,45 m și dimensiunile 1,50 m pe direcția E-V și 3,50 m pe direcția N-S. Adâncimea fundației este de -0,50 m. Fundația este construită din pietre fasonate, cu dimensiuni de 0,50x0,37x0,13 m. Pardoseala vechiului pridvor era din cărămidă, păstrată parțial. În partea de N-E a fundației apare o aglomerare de cărămizi, pe o suprafață de 0,90x0,50 m. După înlăturarea acestora, s-a convenit ca fundația nou-descoperită să fie conservată *in situ*, prin acoperirea cu o placă de sticlă, urmând să fie integrată în podeaua noului pridvor. Din păcate, lipsa fondurilor i-a determinat pe preoții bisericii să acopere această fundație, provizoriu, cu pardoseală.

În curtea bisericii, la momentul actual, se găsesc 8 cruci la care se adaugă 2 pietre funerare și 2 stâlpi de piatră. La majoritatea crucilor textul este ilizibil dar ele sunt publicate de C. Bălan²⁶ și C. Tamaș²⁷, la fel și stâlpii și pietrele funerare. Ele au fost datate între 1775 și 1929 dar cea mai recentă, deși nu este datată, este pusă în memoria preotului Gh. I. Ionescu (1910-1991).

²⁵ Informațiile privind cercetarea arheologică ne-au fost oferite de colectivul condus de Mariana Iosifaru, arheolog expert la Muzeul Județean Aurelian Sacerdoțeanu Vâlcea, căreia îi mulțumim pe această cale, precum și arheologilor Ion Tuțulescu și Carol Terteci de la același muzeu.

²⁶ Bălan 2005, p. 830-832.

²⁷ Tamaș, Călin 1999, p. 88-89.

Suprafața redusă a cercetării arheologice (în mare parte distrusă de lucrări anterioare) precum și absența unor descoperiri monetare sau scrise nu rezolvă, momentan, disputa privind momentul exact al ridicării acestui monument. Cel mai probabil, cimitirul descoperit este mai întins dar nu avem elemente clare de datare a acestuia, precum monedele sau inscripțiile.

Pentru a putea elucida o parte din aceste controverse se impun cercetări arheologice atât în interiorul cât și în exteriorul bisericii, ceea ce este puțin probabil să se poată realiza în viitorul apropiat.

Bibliografie

Angelescu		Paul Angelescu, <i>Notițe istorice</i> , VII, manuscris.
Bălan	2005	Constantin Bălan, <i>Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Vâlcea (sec. XIV-1848)</i> , 2005.
Bănică-Ologu	2000	Nicolae Bănică-Ologu, <i>Veacul de aur al Râmnicului, Râmnicu Vâlcea</i> , 2000.
Chihaia	1967	Pavel Chihaia, <i>Un vechi monument de arhitectură în Râmnicul-Vâlcea: biserica Sf. Dumitru</i> , în <i>Studii și Cercetări de Istoria Artei</i> , tom 14, nr. 2, p. 137-252, 1967, p. 175-186.
Danielescu	1932	C. Danielescu, <i>Documente. Vechi inscripții bisericești</i> , în <i>Naționalul Vâlcii</i> , V, 1932, nr. 57.
Dinulescu	2012	Horia Dinulescu, <i>O biserică din Rîmnic sub domnia specialiștilor!</i> , în <i>Dilema Veche</i> , an IX, nr. 445, 23-29 august 2012, p. 13.
Iorga	1907	Nicolae Iorga, <i>Studii și documente</i> , XIV, 1907.
Iorga	1908	Nicolae Iorga, <i>Inscripții din bisericile României</i> , vol. II, București, 1908.
Iorga	1925	N. Iorga, <i>Orașele oltene</i> , în <i>Arhivele Olteniei</i> , 1925, nr. 20, p. 275-294.
Răuțu	1908	Meletie Răuțu, <i>Monografia eclesiastică a județului Vâlcea</i> , 1908.
Rizea, Ene	2007	Ligia Elena Rizea, Ioana Ene, <i>Monumente istorice din județul Vâlcea. Repertoriu și cronologie</i> , Rm. Vâlcea, 2007.
Sandu et alii	1976	Dumitru Sandu, I. Dumitrescu, I. Stănciulescu, David Glăvan, Gamaliel Vaida, <i>Eparhia Râmnicului și Argeșului. Monografie</i> , vol. II, Rm. Vâlcea, 1976.
Tamaș, Călin	1999	Corneliu Tamaș, Ioan Călin, <i>Istoria Bisericii "Sfântul Dumitru" din Râmnicu Vâlcea</i> , 1999.
Vârtosu	1933	Emil Vârtosu, <i>Biserici de lemn și cruci de piatră din județul Râmnicul-Vâlcii. Inscripții</i> , în <i>BCMI</i> , XXVI, fasc. 78, oct-dec 1933, p. 185-188.

Ilustrații

La începerea lucrărilor

După terminarea lucrărilor